

ЛОГІКА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В КОНЦЕПЦІЇ РОНАЛДА ДВОРКІНА ЩОДО ЕВТАНАЗІЇ

Становлення України як правової держави потребує вирішення чималих проблемних питань. Їх подолання залежить від ефективного регулювання правової системи держави та її належного функціонування. У цьому зв'язку актуальними є проблеми у правозастосуванні.

Реформаційні процеси в державно-правовій сфері нашої держави обумовили значну зацікавленість питаннями щодо логіки прийняття рішень в правозастосувальній практиці. Необхідно відмітити, що теоретична і практична робота будь-якого юриста пов'язана з постійним прийняттям рішень. Теорія прийняття рішень

відповідає на питання про те, як людина вибирає лінію своєї поведінки з декількох альтернатив [1]. Тому розробка й удосконалення теорії прийняття рішень були і залишаються актуальними і важливими завданнями.

Саме логіка прийняття рішень може стати в нагоді для юридичної теорії та практики у питанні вирішення проблеми евтаназії у сучасній правовій, демократичній державі. У зв'язку з цим, заслуговує на увагу вирішення біоетичної проблеми щодо питання евтаназії шляхом застосування логіки прийняття рішення в концепції видатного американського юриста і філософа Роналда Дворкіна (1931 – 2013).

Результати проведеного дослідження можуть бути використані при вдосконаленні тлумачення та прийняття рішень в судовій та правоохоронній діяльності; для подальшого дослідження методів вирішення нестандартних проблем в теорії прийняття рішень.

Питання щодо евтаназії як морально-етична, теоретико-правова та філософська проблема вивчалось багатьма (Л. Бачинська, Н. Борисевич, В. Ворона, Г. Губенко, Г. Пеклина, А. Пицита, М. Рапаєва, І. Серєда, Є. Стрельцов, А. Тимошук, М. Ткач, Ю. Усманов, С. Хімченко та ін.) дослідниками.

Метою роботи є висвітлення логіки прийняття рішень в концепції Р. Дворкіна щодо проблеми евтаназії.

Наприкінці 1980-х Р. Дворкін на замовлення Конгресу США підготував доповідь «Філософські проблеми сенільної деменції» [7], в якій привернув увагу до соціальних та медичних аспектів дотримання громадянських прав понад мільйона американців, що страждають на сенільну деменцію (старече слабоумство). Завдяки цій доповіді була суттєво поліпшена медична допомога і юридичний захист людей, які протягом активного життя сприяли процвітанню країни і мають право на повагу та оптимальний комфорт у своїй осінній порі.

Р. Дворкін розробив теорію, що наполягає на рівності у гідності кожної людини та повазі до неї. Ця ідея є центральною в усіх його наступних книгах, перш за все, у присвяченій актуальним проблемам біоетики книзі «Царина життя: Аргумент щодо абортів, евтаназії та особистої свободи» (1993) [6].

На протилежному полюсі філософсько-правових проблем біоетики знаходяться питання легального припинення життя пацієнтів з невиліковними хворобами. Крім «Царини життя», Р. Дворкін присвятив обговоренню цієї теми декілька публікацій у *The New York Review of Books* ([3-5, 8, 9]).

Р. Дворкін розподіляє на три групи всіх тих пацієнтів, по відношенню до яких є актуальними рішення про прискорення смерті: (1) дієздатні люди, що зберегли свідомість, (2) постійно несвідомі люди, і (3) свідомі, але недієздатні люди, зокрема, ті, хто страждає на прогресуючу і невиліковну деменцію.

Пацієнтам з першої групи слід дозволити самотійно приймати рішення про евтаназію. За пацієнтів з другої групи мають приймати рішення їхні представники (проху, proxies). Третю групу Р. Дворкін вважає найскладнішим викликом для розробників евтаназійної політики.

Відправним пунктом його роздумів став випадок якоїсь Марго, у якої була хвороба Альцгеймера, описаний геронтологом Е. Фірліком (Andrew Firlik) в «Журналі Американської Медичної Асоціації».

У «Царині життя» Р. Дворкін дивиться на Марго як на потенційний предмет свого підходу. Він просить нас взяти до уваги, що: «... декілька років тому, коли вона ще була повністю дієздатною, Марго отримала офіційний документ [за яким], якщо у неї розвинеться хвороба Альцгеймера ... вона не буде отримувати лікування від будь-якого іншого серйозного і небезпечного для життя захворювання, щодо якого вона могла б мати [страховий] контракт. У такому випадку вона має бути позбавлена життя (в оригіналі ще сильніше – killed, вбитою – Г. К.) якнайшвидше і

якогома безболісніше» [6, с. 226].

Далі Р. Дворкін наводить аргументи на користь здійснення первинних застережень Марго, незважаючи на те задоволення, яке вона, як здається, отримує від життя попри свою деменцію.

Позиція Р. Дворкіна виходить з його досліджень цінностей автономії, добродічності і святості життя. Щоб визначити роль цих понять у справі Марго, пише він, ми повинні насамперед подумати про те, чому ми піклуємося про те, як будемо вмирати. Тобто спочатку ми повинні зрозуміти, чому ми піклуємося про те, як саме ми живемо. Р. Дворкін вважає, що наше життя керується бажанням просувати два види інтересів.

Інтереси досвіду, або *емпіричні інтереси* (experiential interests) є тими інтересами, що ми поділяємо майже з усіма чуттєвими істотами [6, с. 201].

Але Р. Дворкін вважає ці інтереси менш важливими, ніж інтереси другого виду, які ми також маємо. Р. Дворкін стверджує, що ми прагнемо задовольнити також наші *критичні інтереси* (critical interests), які лежать у підґрунті наших надій і цілей, і які надають справжній сенс нашому життю.

Для більшості людей, пише Р. Дворкін, смерть має «...особливе, символічне значення: вони хочуть, щоб їх смерті, якщо це можливо, яскраво підтвердили значення того, що вони вважають найбільш важливим у їхньому житті» [6, с. 211]. Оскільки ж критичні інтереси є дуже особистими і дуже різними у різних людей, кожна людина повинна мати право контролювати те, яким чином її життя досягає свого фіналу. Відповідно, держава повинна утримуватися від запровадження «єдиного, загального погляду [на належне піклування наприкінці життя] шляхом суверенного права» [6, с. 213].

Р. Дворкін пропонує ієрархію людських інтересів, щоб показати, як принципи автономії і добродічності мають застосовуватися до такої особи, як Марго. По-перше, він вважає, що ми повинні у більшості випадків поважати автономний вибір дієздатної людини. Щоб виправдати цей принцип, можна стверджувати, що люди, як правило, знають краще, ніж будь-хто інший, що найкраще відповідає їхнім інтересам. Таким чином, їх власний вибір є найбільш переконливим елементом у прийнятті рішення, як самим захистити своє благо. Р. Дворкін називає це *доказовим поглядом* (evidentiary view) на автономію. На його думку, найкращим поясненням поваги, яку ми надаємо індивідуальному виборі, є те, що він називає *порядним поглядом* (integrity view) на автономію. У багатьох випадках ми надаємо людям свободу діяти таким чином, що вочевидь конфліктує з їхніми власними інтересами. Ми робимо це тому, що ми хочемо дозволити людям «вести своє життя з чітким відчуттям власного характеру, відчуттям того, що важливо для них» [6, с. 224]. Ця модель приписує найбільше моральне значення критичним інтересам особистості, в протизвагу менш важливим досвідним інтересам, які також сприяють доброму життю.

Такий погляд на автономію пояснює переконання Р. Дворкіна у тому, що ми повинні поважати первісний вибір Марго припинити своє життя, якщо у неї розвинеться хвороба Альцгеймера. Роблячи даний вибір, вона здійснювала, за висловом Р. Дворкіна, свою «первісну», або «прецедентну автономію» (precedent autonomy) [6, с. 226]. Доказовий погляд на автономію не дає аргументів для посилення на раніше прийняте рішення. Р. Дворкін зазначає, що «люди не є найкращими суддями щодо того, чим могли бути їхні власні інтереси за обставин, з якими вони ніколи не стикалися і в яких їхні уподобання і бажання можуть різко змінитися» [6, с. 226]. Він визнає, що життя Марго з деменцією у її нинішньому комфорті до певної міри суперечить її попереднім інструкціям. Але запропонований ним погляд на автономію дає переконливу підтримку для поважання первісної ди-

рективи Марго. Інтерес Марго до того, щоб прожити свої останні дні так, як їй хочеться, передбачає також інтерес стосовно контролю за обставинами, які дозволяють продовжувати її життя з хворобою Альцгеймера. Обмеження даного контролю буде, на погляд Р. Дворкіна, «неприйнятною формою морального патерналізму» [6, с. 231].

Р. Дворкін знаходить додаткову підтримку пріоритетові попередніх інструкцій Марго у моральному принципі доброчинності (principle of beneficence). Люди, які вже не здатні здійснювати свою автономію, мають право на доброчинність від тих, кому довірено вирішувати від їх імені. Стандарт найкращого забезпечення інтересів зазвичай розуміють як вимогу прийняття рішень, які найкраще захищають оптимально комфортний стан недієздатної особи. З цієї точки зору стандарт буде підтримувати певний тип рішень щодо продовження життя, які відхиляються від первісних директив Марго.

Р. Дворкін пропонує тут інший стандарт інтересів. Він вважає, що критичні інтереси Марго зберігаються, незважаючи на її наявну нездатність адекватно оцінити їх. Оскільки «критичні інтереси» мають більше моральне значення, ніж «інтереси досвіду», які Марго все ще в стані оцінити, і оскільки «ми повинні оцінювати критичні інтереси Марго так, ніби все це вона зробила б, якби була здатна це зробити» [6, с. 231], доброчинність вимагає від нас поважати волю Марго щодо вибору смерті. На думку Р. Дворкіна, співчуття радить нам слідувати за директивами Марго, бо це співчуття «у бік людини в цілому», яке визначає обов'язок благодіяння [6, с. 232].

Щоб поважати наратив життя Марго, ми повинні шанувати її первісний вибір щодо евтаназії. Нехтування ним було б невинуватим патерналізмом та відсутністю милосердя. Р. Дворкін визнає, що подібне рішення може бути прийнятим і з інших причин – тому що ми «не в змозі відмовляти в медичній допомозі будькому, хто перебуває у свідомості і не відкидає її» [6, с.232], або тому, що ми вважаємо «морально неприпустимим не намагатися врятувати життя людині, яка вочевидь насолоджується своїм життям» [6,с.228], або тому, що ми знаходимо «неприйнятним те, що ми дійсно повинні вбити її» [6, с.228]. Р. Дворкін конкретно не розглядає інтереси держави у справі захисту життя, які також можуть впливати на правову політику щодо евтаназії.

Р. Дворкін приділяє значно меншу увагу долі Марго в тому випадку, коли б вона явно не зафіксувала свого вибору щодо майбутнього. Більшість недієздатних пацієнтів знаходиться у цій категорії, і тільки відносно невелика їх кількість задалегідь укладає формальні директиви стосовно їх майбутнього лікування. У випадку, коли дієздатна Марго не задекларувала б явно свої бажання, її родину просили б визначити її долю. Р. Дворкін вважає, що її родичі можуть дати голос на підтримку автономії Марго на підставі оцінки того, яким міг би бути її вибір, виходячи зі знання її характеру і особистості. Ці знання родичів або довірених осіб дозволяють їм визначити пріоритетні інтереси Марго, тобто її критичні інтереси. Якщо деменція Марго проявилася до того, як вона встигла явно визначити характер майбутньої медичної допомоги стосовно себе, «закон повинен, наскільки це можливо, залишити рішення в руках [її] родичів або інших людей, близьких до [неї], чие розуміння [її] інтересів. .. ймовірно, буде набагато адекватнішим, ніж деякі універсальні, теоретичні, абстрактні судження», здійснені в межах політичного процесу [6, с. 213].

Книга «Царина Життя» допомагає пояснити, чому рух за «смерть з гідністю» («deathwithdignity» movement) має таку потужну підтримку у Сполучених Штатах. Багато людей поділяють переконання Р. Дворкіна у тому, що вони повинні мати можливість вибирати між життям і смертю, перш ніж опинитись в стані Марго.

Хоча й далеко не всі дослідники переконані «у мудрості і моралі цих пропозицій для пацієнтів з деменцією» [2], стало загальним місцем відповідної теорії і практики, що держава не має жодних законних підстав втручатися в директиви щодо кінця життя у випадках, подібними до ситуації, у якій опинилася Марго.

Підсумком розмірковувань Р.Дворкіна про еутаназію стало спільне з іншими відомими філософами США (Томас Нейгел, Роберт Нозік, Джон Ролз і Джудіт Джарвіс Томсон) «Філософське резюме про самогубство за допомогою», опубліковане у *Нью-Йоркському огляді книг* 27 березня 1997 р. [5]. Автори просять розглядати це резюме як свідчення *amicus curiae* до Верховного Суду США, в якому наприкінці того ж року мали розглядатися дві справи, головним питанням в яких було визначення права помираючих на допомогу у безболісній смерті.

У вступі до цього резюме Р. Дворкін писав, що його метою є надати аргументи на захист еутаназії, спираючись на положення Конституції.

Ці справи почалися з того, що група вмираючих пацієнтів та їх лікарів у штаті Вашингтон та в Нью-Йорку направили до суду запити, щоб подібні заборони були визнані неконституційними. Тобто, щоб пацієнти, якщо вони попросять своєї смерті за допомогою медиків, були визнані такими, що діють у межах свого права.

На попередніх слуханнях федеральні апеляційні судді прийняли до уваги описи передсмертної агонії пацієнтів і погодилися з позивачами, що Конституція не забороняє лікарям допомогти покласти край таким безнадійним і безглуздим стражданням. Суди штату Вашингтон і Нью-Йорку звернувся з цими рішеннями до Верховного Суду США. Крім того, до цих звернень було додано ще 60 подань *amicus curiae*, включаючи діаметрально різні за змістом подання, які закликали Суд або скасувати рішення окружних судів – (від Американської Медичної Асоціації і Католицької конференції США), або затвердити ці рішення (від Американської Асоціації студентів-медиків та Кризи здоров'я геїв).

Судді неодноразово цитували обидві версії обґрунтувань, одну теоретичну, а іншу – практичну, посилаючись на аргумент «слизького шляху» (a slippery slope argument): а саме, що було б неможливим обмежити прийнятним чином право на самогубство за допомогою, щойно це право буде юридично визнаним. (Аргумент «слизького шляху» вказує на те, що вже навіть відносно невеликий перший крок веде до ланцюга пов'язаних подій, кульмінацією яких стане небажаний ефект [10]) Теоретична версія аргументу заперечує можливість розрізнення таких випадків, коли одна сторона говорить, що право на еутаназію є виправданим, і тих випадків, коли інша сторона наполягає на тому, що це зовсім не так.

Окружні суди визнали право на еутаназію тільки для компетентних пацієнтів, які дійсно вмирають у великих фізичних стражданнях, і прийняли таблетки, щоб безболісно припинити ці страждання разом із життям. Декілька суддів ставили питання про те, на якій підставі право після його надання може бути суттєво обмежене колом лише компетентних пацієнтів. Чому в ньому має бути відмовлено вмираючим пацієнтам, які є настільки слабкими або паралізованими, що не можуть самостійно прийняти таблетки, і тому просять лікаря зробити їм смертельну ін'єкцію? Крім того, чому ті пацієнти, які не вмирають, але протягом років переносять нестерпну фізичний чи емоційний біль, або є розбитими паралічем або є повністю залежними, мають бути позбавленими подібного права? Якщо це право розширити далі, на якій підставі може бути відмовлено будь-кому, хто виявив бажання померти, скажімо, шістнадцятирічним підліткам, які серйозно страждають від нерозділеного кохання?

Резюме філософів відповідає на ці питання у два етапи. По-перше, у цьому визначається дуже загальний моральний і конституційний принцип – про те, що кожна компетентна особа має право приймати важливі особисті рішення на

підставі фундаментальних релігійних чи філософських переконань щодо цінності життя стосовно себе. По-друге, у ньому визнається, що люди можуть приймати такі дуже важливі рішення імпульсивно або у стані емоційної депресії, коли їхні дії не відображають їхніх твердих переконань, а тому допускається, що у деяких випадках держава повинна мати конституційні повноваження для скасування даного права в інтересах захисту громадян від помилкових і непоправних актів самознищення. Державі може бути дозволено запобігти самогубству людини, яка цілком ймовірно, потім буде дякувати державі за те, що вона не дала їй померти.

Важливою перепорою для легалізованих самогубств (з допомогою) для бідних пацієнтів міг би бути кращий медичний догляд за ними, поки вони живуть. Адже дуже багато пацієнтів просто не отримують ефективного обезболювання та іншої належної допомоги. Генеральний солісітор [11], який свого часу закликав Верховний Суд США скасувати рішення судів нижчої інстанції, все ж мусив визнати, що 25 % невиліковно хворих пацієнтів насправді помирають просто від нестерпного болю.

Кращий рівень паліативної медицини і законодавство про належне фінансове покриття таких витрат, очевидно, може поліпшити ситуацію. Здається знуцанням стверджувати, що пацієнти, яким могли б допомогти за умови кращого догляду, мають жахливо померти, оскільки такого догляду немає. Як зазначив Суддя Брейєр (Justice Breyer), число пацієнтів може значно зрости в міру того, як будуть зростати медичні витрати.

Є такі ж серйозні заперечення й щодо другої стратегії, вказаної в цьому філософському резюме. Ця стратегія визнає загальне право на допомогу в самогубстві, але вважає, що ризики дозволу здійснення цього права є занадто великими. Судові важко дозволити державі відмовляти у конституційному праві на тій підставі, що у держави не вистачає волі або ресурсів для забезпечення відповідних гарантій. Як сказав Суддя Ренквіст (William Rehnquist, 16th Chief Justice of the United States) у дебатах, якщо ми визнаємо інтерес свободи, і водночас кажемо, що припускаючи цей інтерес, держава може заборонити свободу повністю, то ми опиняємося перед загадкою.

У висновку цієї публікації говориться наступне. Кожна людина має право здійснити «найінтимніший і особистий вибір, центральний для особистої гідності та автономії». Це право включає в себе право здійснювати певний контроль над часом і способом своєї смерті. Пацієнти-позивачі у цих справах були психічно компетентними особами у заключній фазі невиліковної хвороби і померли через декілька місяців після подачі своїх претензій. *Quillv. Vacco*, 80 F.2d 716, 720 (2d Cir. 1996).

Список використаних джерел

1. Вступ до сучасної юридичної логіки / В. Д. Тутов, В. В. Навроцький, О. Ю. Марченко, С. Е. Зархіна, Ж. О. Павленко / За ред. М. І. Панова та В. Д. Тутова / – Х.: Ксилон, 2001. – 198 с.
2. Berghmans R. L. P. *Advance Directives for Non-Therapeutic Dementia Research: Some Ethical and Policy Considerations* / Berghmans R. L. P. // *Journal of Medical Ethics*. – 1998. – Vol. 24. – Pp. 32–37.
3. Dworkin R. *Assisted Suicide and Euthanasia [Electronic resource] : An Exchange (Reply by Ronald Dworkin to Yale Kamisar)* / R. Dworkin // *The New York Review of Books*. – Mode of access : <http://www.nybooks.com/articles/archives/1997/nov/06/assisted-suicide-and-euthanasia-an-exchange/>. – The titles of the screen.
4. Dworkin R. *Assisted Suicide: What the Court Really Said [Electronic resource]* / R. Dworkin // *The New York Review of Books*. – Mode of access : <http://www.nybooks.com/articles/archives/1997/sep/25/assisted-suicide-what-the-court-really-said/>. – The titles of the screen.
5. Dworkin R. *Assisted Suicide: the philosophers brief [Electronic resource]* / R. Dworkin et al. // *The New York Review of Books*. – Mode of access : <http://www.nybooks.com/articles/archives/1997/mar/27/assisted-suicide-the-philosophers-brief/?pagination=false>. – The titles of the screen.
6. Dworkin R. *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom* / R. Dworkin. – New York : Alfred A. Knopf, 1993. – 273 pp.
7. Dworkin R. *Philosophical Issues in Senile Dementia* / R. Dworkin. – Washington, DC : U.S. Government Printing Office, 1987. – 82 p.
8. Dworkin R. *The Right to Death [Electronic resource]* / R. Dworkin // *The New York Review of Books*. – Mode of access : <http://www.nybooks.com/articles/archives/1991/jan/31/the>

right-to-death/. – The titles of the screen. 9.Dworkin R. ‘The Philosopher’s Brief’: An Exchange : reply by Ronald Dworkin to George P. Fletcher [Electronic resource] / R. Dworkin // The New York Review of Books. – Mode of access : <http://www.nybooks.com/articles/archives/1997/may/29/the-philosophers-brief-an-exchange/>. – The titles of the screen. 10.Slippery slope [Electronic resource] // Wikipedia : the free encyclopedia. – Mode of access : http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Slippery_slope&oldid=555439992. – The titles of the screen. 11.United States Solicitor General [Electronic resource] // Wikipedia : the free encyclopedia. – Mode of access : http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=United_States_Solicitor_General&oldid=554495313. – The titles of the screen.

**Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
III Всеукраїнської наукової конференції
(присвяченої 100-річчю Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара)

25-26 травня 2018 р.

Частина I

**Міністерство освіти і наук України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
III Всеукраїнської наукової конференції
(присвяченої 100-річчю Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара)

25-26 травня 2018 р.

Частина I

**Дніпро
2018**

УДК 303
ББК 63.3
С 69

Редакційна колегія:

Іваненко Валентин Васильович, д.і.н., проф., проректор з науково-педагогічної роботи у сфері гуманітарної освіти та виховання молоді Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Токовенко Олександр Сергійович, д.філос.н., проф., декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Іщенко Ігор Васильович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Горбатенко Володимир Павлович, д.політ.н., проф., заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Касьянов Георгій Володимирович, д.і.н., проф., зав. відділу новітньої історії та політики Інституту історії України НАН України

Пометун Олена Іванівна, д. пед. н., проф. член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Хамітов Назін Віленович, д.філос.н., проф., провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

Крнлова Світлана Анатоліївна, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кривошеїн Віталій Володимирович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Третяк Олексій Анатолійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Окороков Віктор Броніславович, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ключник Руслан Максимович, к.політ.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Університету імені Альфреда Нобеля.

С 69 Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. 25-26 травня 2018 р., м.Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. – 314 с.

У збірник вміщено матеріали III Всеукраїнської наукової конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики», що присвячені найбільш значущим науковим проблемам у царині політичних, соціологічних, юридичних, історичних, філологічних, педагогічних, психологічних, економічних наук, а також філософії, державного управління, соціальних комунікацій, фізичного виховання і спорту. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

© Колектив авторів, 2018

© ДНУ ім. Олеся Гончара, 2018